
EL CONVENCIONALISME DE LA VIDA

(part inèdita)

— Teniu molta memòria!... exclamà (1).

Vaig reincidir:

— La memòria no serviria per a res si no hagués estat el fet! Vós ja podeu saber que la gent del Camp de Tarragona som els catalans de més caràcter!

Em digué que s'ocuparia de *L'assaig de la vida* a la "Revista de Catalunya", perquè ja hi havia hagut qui s'havia avançat a relatar-ne a "La Publicitat". I va anar-se'n.

Se'm presentà el catedràtic Josep Savé. El seu pare, Pere Antoni Savé, fou redactor del diari que sortí a Reus intitulat "La Autonomia", i també vam relacionar-nos amb aquell publicista els joves de la plèiade formada en aquella ciutat a darreries del segle dinou.

D'entre molts altres coneguts meus que en la Diada del Llibre van venir a trobar-me allí en aquell quiosc, anotaré aquests que el tractat de la crònica reclama: Miquel Poal-Aregall, el qual va indicar-me que ell aniria a passar una temporada fora de Barcelona i que després podríem tirar endavant la nostra projectada edició. Van comparèixer Francesc Recasens, per a renovar-me grans satisfaccions d'amistat, i el fill del poeta renaixentista Antoni Bori i Fontestà, Rafael Bori, recordant-me amb goig d'haver-nos conegut en la meva rememorada tertúlia del "Cafè de l'Àustràlia". També va córrer a expressar-me el seu entusiasme Lluís Capdevila, fent-se personalment responsable d'una carta que m'havia traçat amb tota la seva vehemència en resposta del llibre que jo li havia tramès per tal d'evitar entre nosaltres dos un malentès d'ofensa.

El qui, en certa manera, va molestar-se de mi va ésser Felip Cortiella. El susdit amic, aquell any proppassat, havia publicat el seu llibre *La vida gloriosa*, i me'n donà el corresponent exemplar, amb molt remarcada dedicatòria, abans de lliurar l'obra al públic. No vaig poder tenir ocasió de complir exactament igual amb ell. Va començar veient exposat el meu llibre que encara no se li havia ofert; li va caldre, després, trobar la relació de les queixes que m'havia fet quan vaig editar la primera sèrie d'*Els singulars anecdòtics* —d'haver-se inclòs en la col·lecció de siluetes individus que ell no els en considerava dignes—, i el sensible Felip Cortiella, en rebre *L'assaig de la vida* —el mateix dia de la seva sortida oficial— ja es tenia jurat, per sempre, que no em diria res en referència del tal present.

Didac Ruiz va passar-se bona part de la nit al quiosc revisant les meves memòries, i va traçar-me aquesta missiva que adjuntaré ací com a document mereixedor d'ésser exposat:

"El Doctor Diego Ruiz al poeta català Vidal.

“Mon bon company Plàcid Vidal! A tota velocitat de la vida moderna (i de la meva) he recorregut —que llegir no— el vostre llibre. Us ho confesso amb tota sinceritat: *Il remplit un vide*. La secció de memòries —i sinceres memòries—, aquesta secció està totalment, íntegrament desterrada de la (per paradoxa!) “literatura catalana”. Vós, Plàcid Vidal, veniu a omplir aquest buit. No dic que la vostra obra sigui perfecta (quin horror!), ni dic que el vostre *llibre* — malauradament, un llibre — m’agradi. Dic que era necessari. Sí, necessari, i que vós, únicament vós, ho podíeu dictar, escriure... Vós sou un temperament *francescano*: prou us conec. Calia el temperament mateix del de Sòkrates. Però vós heu dictat el vostre llibre amb la sang blava — ella s’assembla molt a la felç (2).

“La vostra obra ha de *quedar*. De totes façons, vós sou de la generació dels cesarians (Picasso, Ors, Pahissa, Diego Ruiz), contra l’estúpida tribu dels pompeians (Menofabra Pompeucarró, Nicolaus i la resta dels mariconistes). No cregueu pas que no m’adono del vostre *socarronisme*: vós sou un humilista que no enteneu pas ésser humiliat. —Us dic que *queda* el vostre llibre. Sí: és un bon moment.

“Us falta, amic, el que sempre us va faltar: la vocació revolucionària, en absència de la qual hom és... un català. Emprò hom no és pas un barceloní. I això és el que fórem, serem, nosaltres: barcelonins. L’ascendent “proletariat”. Quanta *coba*, en el vostre llibre! Quanta genial i ingènua incomprensió, en el vostre “llibre”!... És clar: és un llibre.

“Vós, Plàcid, viviu en la il·lusió d’haver fet un *Panopticum* de la història contemporània de “Catalunya”... N’estic segur. No. Vós heu desconegudes figures com les d’en Santifón, el més gran dels barcelonins pensants, al llarg del segle XIX. I vós ignoreu la “Escuela de Ferrer Guardia”: així, en espanyol. Car Don Francisco Pi i Margall en espanyol escrivia. Com Ferrer i Santifón. — Us agraeixo l’*audace* (quasi Dantoniana, i sens dubte revolucionària) en força de la qual heu escrit mantes vegades el meu nom, bo i desfigurant-lo. Els noms no es catalanitzen pas. Hem d’espiritualitzar Catalunya: no hem de catalanitzar l’*esperit*. Quina obscenitat, que Catalunya, Barcelona s’hagi fet incompatible amb un metge com Cajal, amb un *savi* com Pablo Ruiz Picasso! D’Ors i Pijoan (és qüestió d’olfacte) van fugir d’aquí: de Rabassunya, de Conyunya, de Merdunya!

“El més gran escriptor d’aquest temps —Josep Murguía, català, tarraconí— acabava el seu llarg article, meravellós, sobre “Lavern” cridant: Mori Catalunya!

“I és que conec dues Catalunyes: la del Treball i la de la Plus-vàlua. La Pompeufabrista i la de la revolució del món... que ve: entremig de dues guerres.

“Això és un duel: el destí ha volgut que jo torni, que jo sigui ací, i —vertaderament— *ceci tuera ceta*. Jo no em vaig “catalanitzar” jamai. Emprò (negueu-ho) vaig ésser un ferment. Vós i el germà vostre, de tots, Aladern,

vàreu comprendre. Jo veia massa literats, i el que jo volia eren homes. Homes.

“Visca Israel!

“Rara coincidència vol que la vostra obra vegi la llum el mateix dia que el meu fill Bertrana (n’he tingut tants, de fills, ací!) renega el seu mestre de Girona, la covarda. Vós teniu una nena pianista: vós compreneu la força del *pianissimo*. Enmig d’una Catalunya de xerraires, de jocsfloralistes, d’andalusos (*hormis la grâce*), nosaltres representàvem la Barcelona ascendent: era necessari el nostre “ingredient” —i és el que no tolera pas (per ara) la més idiota, incivil, cruel de totes les europees burgesies. A l’ombra d’un Arantzel va prosperar — i van voler fer de Barcelona una reduïda París; va resultar una Martorell un xic menys xica.

“No importa pas: nosaltres som Catalunya. Visca Catalunya! —Diego Ruiz”.

CXVII

Àngel Pons i Guitart, cada setmana, feia una lectura de composicions literàries en la Ràdio Barcelona, i va llegir-hi uns capítols de la primera part del meu nou llibre. Va córrer a assabentar-me que una antiga dependenta dels magatzems “El Siglo”, decaiguda en la tuberculosi i la misèria, havia telefonat sol·licitant *L’assaig de la vida*. El locutor i excèntric Josep Torres (Torresky) manllevà l’exemplar d’aquella obra a Àngel Pons i Guitart per tal de poder, el vell artista, descobrir records emparentats amb els dels seus bons temps.

La colla dels joves artistes que es reunien a l’obra dels meus nebots havia anat creixent en nombre i en interès. S’hi havien donat lliçons, conferències i lectures diverses. Joan Pardellans hi donà a conèixer una inspirada col·lecció de siluetes personals en vers, i ens corprengué presentant-nos el retrat intel·lectual de la majoria d’escriptors catalans solvents.

Aquella agrupació de joves, en congregació amb els germans Iborra del quiosc, acordaren dedicar-me un vermut, en homenatge públic, al restaurant del Parc de la Ciutadella. I començarem a fer les degudes gestions d’organització.

Uns quants devots de Josep Guardiola també havíem anat reunint-nos amb ell, a l’obra de casa seva, a Gràcia, el diumenge al matí. Tots nosaltres admiràvem aquell artista en les seves variades i importants manifestacions, i ens agradava molt la seva conversa, fornida de coneixements i experiències. La ceràmica de Josep Guardiola solia ésser la de principal valor d’entre les seves disposicions, i li resultada la més ben considerada, majorment per l’estímul del comerç amb l’estranger. El nostre ceramista havia acceptat una invitació de treball d’una fàbrica de Sèvres, i als primers dies de la publicació del meu llibre de memòries aquell artista es trobava disposat a anar-se’n cap a aquell punt de França.

Els tertulians de l'obra de Josep Guardiola tractaven de celebrar un dinar a honor meu, i jo no hi convenia. El ceramista va comparèixer a casa meua, a anunciar-me la seva marxa. Em digué que alguns dels nostres amics volien que nosaltres dinéssim amb ell per tal d'acomiar-lo. I va pregar-me que jo no hi manqués. Quan, a l'hora d'aquell àpat, vaig arribar al restaurant "La Pàtria", els comensals em van fer asseure al lloc de cap de taula. Allí hi havia preparats, esperant-me, Josep Guardiola, Joan Oller i Rabassa, Octavi Saltor, Miquel Saperes, Jaume Rosquelles, Manuel Rañaga, Antoni Rosich i Catalán, Jaume Térmens, Joan Ots i Josep Duró i Gili.

CXVIII

Els Jocs Florals de Barcelona de l'any 1934 també van celebrar-se com a extraordinaris. La comitiva oficial, en sortir de la festa, va dirigir-se a inaugurar la nova placa destinada al carrer de Bonaventura Carles Aribau i el monument a Narcís Oller que s'alça al començament d'una de les altres més apropiades vies obertes engrandint la ciutat. Mentre jo em disposava a escoltar els parlaments que anaven a fer-se en l'acte de tribut a memòria del novel·lista, vaig sentir que un braç m'enllaçava i que una veu em deia:

— Vine, vine amb nosaltres, que allà hi ha uns interessats teus que et volen estrènyer la mà!

Era Ramon Surinyach i Senties, el qual, llavors, també acabava d'ofrenar una col·lecció de novel·les breus amb l'esperit de la vocació que sempre ha sabut caracteritzar-lo. Va emportar-se'm cap a un grup on hi havia Enric de Fuentes i Alexandre Font, els quals, en apropar-m'hi, de seguida allargaren la destra vers mi. Jo, davant d'aquells escriptors, en un precís moment va passar per la meua experiència tot un món de records influïts per uns elements de literatura que durant certs anys van saber transcendir a Catalunya com a valors del més genuí caràcter català. I encaixàrem amb fermesa, consagrant-nos unes expressions vibrants d'emoció, que foren coronades per les que vingueren a dedicar-se a glòria del mestre Narcís Oller.

El diumenge subsegüent vam reunir-nos al restaurant del Parc de la Ciutadella un bon nombre d'amics que ara, ací, m'és impossible d'anomenar un per un, perquè ningú no va tenir cura de prendre'n nota avaluant-los a tots per igual, o per la més senzilla raó que si se'n va fer llista s'extravià. Vagi per a tots ells en conjunt la meua manifestació de beneficiat social, i no ha de ressentir-se per a res el mèrit de ningú, encara que em calgui citar alguns conxorrens que es distingiren per llur particularitat.

Jo havia preparat Joan Puig i Ferrer, invitant-lo per carta, i vaig rebre una targeta d'ell signant aquests mots:

"Estimat Plàcid: gràcies per la invitació. Ja comptava assistir-hi. Tant és així que ja havia desfet un compromís per a diumenge vinent i encarregat a la dona d'adquirir dos tickets, per a ella i per a mi. Estic acabant el

---

teu llibre, que llegeixo amb molt de gust, lentament, una estona cada dia. T'agraeixo el molt que hi parles de mi, i m'hi veig molt exacte. Tu també hi estàs perfectament retratat. L'enhorabona pel llibre i per l'èxit. El teu amic, Joan Puig i Ferrer, diputat al Parlament de Catalunya”.

També m'havia importat invitar, escrivint-li, Jaume Aiguader i Miró. Aquest no responia. Em recordava de Felip Cortiella i, per tal que ell mai no em pogués tirar en cara que s'havia prescindit de la seva persona en aquell acte, vaig anar a oferir-li un ticket, preguntant-li que hi assistís. L'autor de *La vida gloriosa* em digué, resolut, que aquelles coses no li agradaven; i pretenia quedar-se'm la contrasenya d'intervenció, en la qual els organitzadors havien reproduït els versos del pròleg de la meva crònica. Tot el meu esperit va negar-se a donar-la-hi. Vaig creure convenient avisar Cecili Gasòliba (no va sortir la traducció d'aquell article ni se me'n referí res més), i quan jo arribava a la festa vaig trobar el susdit company que es dirigia amb cert aire de malhumor a adquirir el ticket en l'administració del restaurant. Ramon Vilaró cridava que el tal homenatge no havia d'haver consistit a prendre un vermut allí al parc sinó a menjar un romesc en una fonda de la Barcelona vella.

El dia abans de la celebració, en plegant del treball de l'oficina del Cens electoral, la bona voluntat va fer-me posar ticket a la mà dels dos principals funcionaris de la meva secció municipal. Un i altre dels significats ciutadans van excusar-se d'acceptar. El primer va dir que ell, el diumenge, acostumava sortir al camp amb la seva família, i l'auxiliar féu prevaldre el compromís d'haver d'estar-se a casa seva ocupat en obligació particular. En ocasió que a Ramon Vinyes li fou concedit el premi Fastenrath per la seva comèdia *Fornera, rossa de pa* (3), li va ésser dedicat un document en pergami, signat per tots els empleats de totes les seccions d'Estadística en conjunt; i en el meu cas va haver de representar la meva oficina sols un xicot anomenat Feliu Jener, proletari extraordinàriament estudiós, coneixedor de literatura, ciències i política, però dotat d'una mena de disposicions que el feien completament mancat d'esperit per a actuar com a figura individual. I encara vingué perquè llavors ell treballava al meu costat, i amb motiu que jo vaig entestar-me procurant, amb necessitat, que en la consagració d'un moment culminant de la meva vocació espiritual hi hagués, convingut amb mi, un d'aquells semblants meus que sabien honorar-se, com jo, complint amb el deure quotidià.

La meva muller no m'acompanyava a l'homenatge, ni permetia que s'hi presencés la nostra filla, perquè la comissió organitzadora no havia tingut la delicadesa d'invitar-les directament, i quan jo arribava a l'acte, juntament amb els meus nebots, de seguida foren trobades a mancar per la majoria de la concurrència, composta de relacionats nostres. Molts opinaven que ja s'havien d'haver considerat invitades. Al meu amor propi li va caldre declarar que ell, si hagués estat en el cas d'elles, s'hauria comportat igual que aquelles familiars meves sospesadores del dret a saber estimular-se.

Joan Puig i Ferrerter va afanyar-se a disposar:

— Que vingui algú amb mi i anirem a buscar-les!

Maria Domènech, vídua de Canyelles, s'avançà, decidida, i sortiren tots dos a pujar a un automòbil que se'ls proporcionà vora mateix del restaurant.

Enric Sala i Wenceslau Coll, dependents del despatx de la "Fundació Bernat Metge", m'avisaren que Joan Estelrich tampoc no havia comparegut. Telefonaren a casa seva demanant-lo. Respongué. Es feia pregar. Al·legava que tenia feina a escriure. Però determinà acudir.

Mentre estàvem esperant, nombrosos amics i amigues s'acostaven a saludar-me. Jo vaig llançar, d'una revolada, el capell, que encara el portava a la mà i em destorbava de poder atendre tantes persones com volien, tots alhora, encaixar amb mi o enllaçar-me. Allí hi havia gent de diverses edats i sobretot de diferents partits polítics. Tots aquells elements socials s'havien reunit en congregació de miracle, per gràcia d'aquest pobre home que ara ho recorda estranyant-se de si mateix que en l'assaig de la vida hagi hagut d'ésser ell el destinat a passar-ho.

Prudenci Bertrana i Rafael Tasis i Marca, el dia abans, a la tertúlia de l'Hostal del Sol, m'afalagaren ensenyant-me el ticket ja adquirit. Tasis fins ja havia publicat, al "Mirador", la seva crítica del meu llibre, en la qual inclogué la meua caricatura feta per Salvador Mestres; i el patriarca Bertrana portava un exemplar de la meua crònica per tal que jo li posés dedicatòria.

El lleidetà Ramon Xuriguera, que havia estat una temporada a París i publicà el llibre *Els exiliats acusen*, des de la proclamació de la República que era a Barcelona, i ja de cert temps que es relacionava amb Ramon Sastre i Xavier Benguerel, i aprofità l'avinentsa d'aquella festa d'homenatge per a fer la coneixença personal amb mi per mitjà d'aquests amics.

Tornaren al restaurant del parc els dos interessats que havien anat a cercar les meves familiars i comparegueren amb elles, que entraven animades. Va atraure l'atenció general, i fins causant aclamació, la filla, nena pròxima a complir onze anys, amb les seves llargues trenes i passant al davant de tots, àgil i estenent l'esguard per la sala. Joan Puig i Ferrerter i Maria Domènech van apressar-se a assabentar-me que mentre la meua cònjuge havia procedit a preparar-se per a acudir la petita Maria-Eugènia els havia admirat tocant al piano la *Cançó Índia*, de Rimsky-Korsakov, i la Marxa del *Tannhäuser*, de Wagner.

Ens adonàrem que també ja era arribat Joan Estelrich. Es prevenia apositant-se vora una taula deserta d'allà en un racó. Joan Puig i Ferrerter mateix va córrer a fer-lo venir cap a nosaltres, al departament de la presidència, i començà la cerimònia. Joan Iborra, cap-de-colla dels joves organit-

---

zadors i aplegat entre ells en un punt central de la sala, oferí el vermut i anà concedint la paraula.

El meu antic company selvatà va dirigir-se als oients, tant per a elogiar-me a mi com per a reivindicar-se a si mateix. Retragué contraposicions i sacsejades necessàries a fer-me per ell, combatent suposats prejudicis personals meus. Opinà que *L'assaig de la vida* era la millor obra meva, la de veritable valor. Volgué haver-la trobada escrita amb tanta generositat que l'orador va prodigar-se fins a arribar a proferir que tota ella semblava inspirada per aquells versos de *l'Oda a la Joia*, de Schiller, cantats en la Novena Simfonia de Beethoven. Però afegí que la producció meva que celebràvem, tot i comptant-la amb tals qualitats, no podíem assegurar-li la posteritat, perquè el referit privilegi no estàvem designats a profetitzar-lo nosaltres en judici d'obres nostres. Alfons Maseres desenrotllà un enginyós tema de caràcter apreciatiu, i va remarcar-se amb cop d'afecte dient que jo, entre bastidors, havia vist la comèdia de la vida i que de vegades havia observat que la funció no anava prou bé. Joan Oller i Rabassa va tenir comentaris comparables als expressats en el seu article publicat. Manifestà el símbol suggerit per Josep Maria López-Picó sobre el degut sentit del títol d'aquella crònica briogràfica. Maria Domènech, avalant els meus records d'Alcover, féu adequades referències del nostre poble nadiu i els seus entorns. Maria del Carme Nicolau —que es presentà a l'acte espontàniament, acompanyada de Manuel Serrat i Puig—, parlà de la meva col·lecció de memòries donant-la per benvinguda a la literatura i en l'ideal de Catalunya. Josep Maria de Sucre contribuí amb un parlament iniciat en to modest, i s'anà animant per a enorgullir-se d'haver existit i actuat en el temps del nostre autodidactisme heroic. Mercè Plantada, que també es trobava allí presidint entre nosaltres, aviat va anar-se'n (potser notant que en aquell departament érem tretze congregats). Joan Iborra anuncià que Prudenci Bertrana tractaria de Plàcid Vidal, i ell va sorprendre's, perquè no s'hi havia compromès. Va dir que, si es volia, donaria un tomb al restaurant a honor de l'amic homenatjat, però el veterà novel·lista, comediògraf i conferenciant implicava que ell no feia discursos. El concedent anà remonent l'esperó i proferia que Prudenci Bertrana volia abraçar-me. El referit company va abraçar-se amb mi acomiadant-se'm.

Fou concedida la paraula a Francesc Curet, que va llegir el següent escrit:

“Amics: Aquest admirable llibre de Plàcid Vidal, l'aparició del qual celebrem ara en un acte modest, però sincer, d'amistosa companyonia, té, per damunt i més enllà del seu positiu mèrit literari i biogràfic, el d'evocar fidelment, amb una emocionant fidelitat, un dels períodes més interessants, suggestius i turmentats de la vida intel·lectual catalana.

“Els qui som fills d'aquella generació que ha vist dues centúries i que amb més o menys relleu o intensitat hem jugat el paper d'actor o de simple espectador d'aquell alçament espiritual i, en certs aspectes, subversiu

---

de la joventut catalana de llavors, hem d'agrair a Plàcid Vidal que hagi fixat d'una manera tan precisa i completa, i amb una perfecta honestedat, el procés psicològic i anecdòtic de la nostra època.

“En l'immens altar d'ànimes que ha pintat el nostre amic, amb una paciència i una minuciositat purament benedictines, no solament no se n'ha deixat cap, sinó que, a tall de tríptic, als costats del purgatori en el qual esperen la remissió de llurs culpes aquells malcaps del temps del modernisme, que era una mena de romanticisme fi de segle, hi ha l'infern dels relapses i l'extensa i il·luminada regió dels llimbs. Però, per damunt de tot, plana l'amor humaníssim, la gran pietat de Plàcid Vidal envers el petit però bulliciós món que ens ha fet revivre.

“L'evocació dels temps ja llunyans de la nostra adolescència produeix en tots nosaltres una reacció sentimental que ens humitejaria els ulls en veure la distància que ens separa d'aquella època incompresa i incomprensible per a manta gent; però experimentem la delícia de veure barrejats i confosos, en una mateixa valor emocional, els records bons i els records desagradables, els intents fallits i les esperances reeixides.

“Em plau recordar ara, en poques paraules, quan i com vaig conèixer Plàcid Vidal. Fou en circumstàncies veritablement inoblidables. Érem a l'any 1902. Se celebraven amb inusitada pompa les festes de la Mercè. Com és natural, plovia. La gràcia abundosa de la pluja arribava, com passa quasi sempre, amb una inoportunitat manifesta. Però l'aigua del cel, contradient el to altament ploraner que acostuma a tenir sovint, si més no a través de la literatura melangiosa, volgué honorar les festes barcelonines amb un caient de divertida facècia. L'ajuntament havia organitzat un acte espectacular, una d'aquelles pensades sublimes que fan la felicitat d'un con-juminador de programes festius. Amb motiu de la urbanització de la plaça de Catalunya, calia enderrocar una casa que havia estat un cau de raons. I hom pensà a cremar-la a una hora determinada. L'honorable cos de bombers aprofitaria l'avinentsa per a fer pública demostració de la seva destresa, i així amb un sol tret hom matava dos pardals i es divertia, a més, el bon barceloní.

“La pluja, espessa i seguida, caient a bots i barrals, apagà els entusiasmes incendiario-espectaculars, i els bombers es trobaren amb la feina feta.

“En el salónet d'exposicions del diari “La Vanguardia”, instal·lat a la Rambla dels Estudis, prop del lloc del succés, s'enquibiren, xops i refrescats, molts dels espectadors del número, en competència entre la junta de festes i els elements del ram de l'aigua celestial, i en aquella avinentsa vaig fer coneixença de Plàcid Vidal, en companyia, entre altres amics, de Josep Maria de Sucre, de Joaquim Folch i Torres, avui director dels Museus, i del seu germà Ignasi, malauradament desaparegut d'entre nosaltres. No he pogut oblidar mai més la primera impressió que em féu Plàcid Vidal,

---

regalimant aigua, amb el barret alacaigut i el bigoti xop. Només li mancava un gran bacallà a l'espatlla per a tenir una exacta semblança amb l'home de l'Emulsió Scott, i que em perdoni l'amic la comparació, en gràcia al bon record.

“Malgrat la pluja, si bé arrecerats en aquell salonet de “La Vanguardia”, en el qual ens trobarem tot seguit com el peix a l'aigua, i valgui la paradoxa, encetàrem de seguida una animada conversa sobre temes de literatura i art, tal com s'esqueia sempre que es trobaven dues o més persones de les quals la gent en deia de la *ceba*, d'aquesta beneïda *ceba* que ens ha fet plorar tant els ulls.

“Des de llavors, amb intermitències més o menys espaiades, no ens hem deixat mai més. I m'és grat dir en aquest moment, encara que no faci cap descobriment, que amb Plàcid Vidal és impossible de renyir-hi o sentir-s'hi indiferent, perquè la seva vàlua moral realça i embauma la seva valor literària. Podrà haver-hi diferències temperamentals, diversitats d'apreciació, punts d'albir contraposats, gràcies a les quals coses la literatura no és un específic ni poden resoldre's les fórmules estètiques amb l'ús del *Manual dels Comptes Fets*, però per damunt de tot, per damunt de l'obra mateixa de Plàcid Vidal, amb tot i ésser tan estimable i meritòria, hi ha la seva incorruptible probitat, el seu sentit cavalleresc de la dignitat i el culte sempre latent i fervorós de l'amistat.

“Per això, Plàcid Vidal es mereix, com pocs, a més d'un entusiasta aplaudiment, una fraternal abraçada.— *Francesc Curet*”.

Joan Malagarriga va improvisar-se tributant uns mots en bell concepte personal que, de tan emocionat com estava, vam haver d'endevinar per la voluntat, més que oir en deguda claredat d'expressió. Parlà molt directament Josep Maria Rigol en representació de la joventut patriòtica catalana separatista. I Jaume Terrades perorà en nom, segons ell, dels joves escriptors revolucionaris, la qual cosa va produir un ràpid mormol de comentaris diversos entre l'aplec de gent que en algunes bandes de les seccions contribuents a la nostra presidencial ja començava a frisar, influïda per la disposició natural del dia que anava transcorrent amb lleugeresa. Se sol·licitava a Joan Estelrich que parlés i ell no volia atendre les veus, però tant i tants li ho demanaren que aviat no pogué resistir-se en contra, i fins va determinar-se com qui en sent necessitat. S'erigi ardit al mig de tothom, movent els braços amb gest impetuós, i alçà la veu, que començà bronzint-li en nerviós moviment de llavis, per la convicció i exigència amb què desitjava declarar. Va posar-se a rebutjar les manifestacions que s'havien fet d'ésser jo humil i benèvol, i afirmà que Plàcid Vidal era un orgullós i un compromedor, perquè contava la seva vida servint-se dels seus relacionats, agaveyllant com a mitjans totes les actituds, confidències i raons amb el mateix interès dels seus propis mèrits per a imposar-se ell.

Reincidí: — Però consti que si a Catalunya es fa alguna cosa d'impor-

---

tància és gràcies als grans orgullosos i als imprudents, qualificats en aquest sentit!

Va retreure l'antic i descurat escriptor d'*Ideal i realitat de la paraula*, tot per a comparar, en contrast, l'autor de la crònica que estàvem celebrant. Digué que jo, mentre s'efectuava l'edició d'aquesta nova obra meva, m'havia dedicat amb tant d'afany i persistència a procurar l'evolució de les meves qualitats fent esmenes al text que, si no se m'haguessin donat presses per a enllestir, considerant que s'acostava la Diada del Llibre, no hauria acabat mai de corregir les proves de la composició.

Tomàs Roig i Llop demanava la paraula i no li fou concedida, segons els organitzadors, per haver-ho sol·licitat massa tard, quan ja es donava clausura a l'acte i em pertanyia de parlar a mi. Aquell incident em passà gairebé desapercebut, perquè jo, en tal moment, estava impressionat, i uns companys de presidència, juntament amb el directiu de la sessió, em complimentaven invitant-me a coronar els parlaments amb el meu, el qual va consistir en l'explicació del cas de quan se'm va espatllar el rellotge despertador en acabar jo el primer llibre d'aquesta crònica biogràfica, *L'assaig de la vida*.

Quan ja havien marxat qui-sap-los concorrents van comparèixer uns fotògrafs, i formàrem un grup general per a deixar grafiat un record del nostre fet, tal com fou encara continuat en haver passat la segona hora de la tarda.

Joan Puig i Ferrer i la seva mullar van acompanyar-nos tot anant sortint del parc, i ell, pel camí, em deia:

— Això, no han vingut Jaume Aiguader i Miró i Antoni Fuster i Valldeperes!... Prou queden bé en les teves memòries!...

La solvència de l'apetit iniciat pel vermut, a mi i a les meves familiars, com al nebot Ignasi i als germans Iborra, la va pagar un pollastre. Menjàrem tots nosaltres junts, a casa nostra, entre animada conversa comentant l'acte celebrat aquell matí. Després de dinar se'ns van presentar Joan Malagarriga i Jaume Térmens. El visitant esmentat ara darrerament havia vingut en automòbil, i aquell amic se'ns va endur, en Malagarriga i jo, a recórrer alguns punts de les vores del Llobregat. Gaudíem d'una magnífica primavera, i el sol començava a donar-nos fi a la jornada ponent-se entre meravellosos tons de llum i colors que s'expandien per l'espai, l'aigua, les muntanyes i l'arbreda. Llavors no comentàrem gaire l'homenatge, perquè ens interessava en gran manera l'espectacle que ens ofería la natura. Ella sabia bellament fer-nos oblidar les glòries de la humanitat.

CXIX

Nosaltres, els literats, no ens volem convèncer, no ens convencerem mai que tots els nostres llibres, tots els nostres escrits amb pretensions

---

d'intel·lectual són ridículs! ¿Què presentarem al món, imbècils de nosaltres!, que pugui comparar-se amb tanta cosa com expressa i és l'obra de la natura en si? Sempre que em poso a escriure o que tracto de fixar l'atenció en unes pàgines que ostenten lletres em costa molt de dominar el record de la trista impressió que em causa passar per damunt de les lloses de velles tombes, on hi ha una inscripció que sol començar dient: "Ací jau...".

Va voler la casualitat que el primer llibre d'aquesta crònica suggestionés molts dels seus lectors i que les crítiques sortissin en majoria dedicant-li elogis. Però cal pensar en aquell doctor figurat per Enric Ibsen, que en una compromesa situació i en un precís moment exclamava que les majories no tenen mai raó. Cal pensar-hi, deixant a part la valor de la natura davant la ficció intel·lectual i malgrat la pobresa del concepte en què actualment nosaltres tenim el dramaturg antic ídol nostre! Bon nombre de gent va deixar-se suggestionar per les meves evocacions escrites, però quan vaig trametre a C.A. Jordana el meu llibre amb dedicatòria, en la qual jo saludava el col·lega oferint-li una abraçada, aquest home que no signa posant el seu nom precedit dels dos mots que estenen tota la declaració del registre civil, Cèsar August, segurament per tal de dissimular el tòpic que porta a la testa, va contestar, públicament, així:

"El plàcid assaig.— Fa set o vuit anys vaig llegir un conte de Plàcid Vidal on el protagonista deia (si és que la memòria no em falla) en un moment intensament dramàtic: "La meva xicota havia sortit a l'hort a collir vegetals" (4). Confesso que aquests "vegetals" de l'hort del protagonista del conte de Plàcid Vidal van tenir encara prou força per a fer-me arrufar el nas quan vaig rebre la darrera obra d'aquest escriptor; però a les primeres pàgines de *L'assaig de la vida* (Edicions Estel, Barcelona) se'm va desarrufar tot. *L'assaig de la vida* és un assaig plàcid per l'autor, el to i les intencions. La nit de nuvis de l'autor i la seva muller, que n'és el coronament, n'és també el compendi que podem donar, condensat, perquè el pacient lector tingui una idea de l'especial qualitat d'aquesta obra: "Ja avançada la nit, els novells esposos vam encaminar-nos cap a l'habitació destinada, jo seguint els passos de la meva companya, la qual encara ostentava la testa engarlandada de flors. Quan fórem dalt al pis i ja entrats a la cambra nupcial, Amèlia va tancar la porta. La meva muller, oferint-me el somris, va inclinar-se vers mi, i en veu baixa i emocionada em demanà: —Lleva'm la corona..." No és estrany que, amb aquests antecedents, la nit de nuvis de Plàcid i Amèlia fos "el més gran poema que el geni humà podria escriure".

"Però abans d'arribar al seu gran poema, Plàcid Vidal ens explica, a més de la seva vida literària, una pila de coses interessants. Les seves relacions amb els seus amics lletraferits no ho són sempre, encara que sempre ho resulti l'encisera simplicitat de l'autor. Resulta molt curiós de veure Jaume Aiguader, Joan Puig i Ferrer, Alfons Maseras i altres perso-

---

nalitats de la política i de les lletres, a través dels plàcids ulls de l'autor. Hi ha també en aquesta obra algunes escenes artístiques i literàries gairebé tan entretingudes com la nit de nuvis. I sobretot teniu, tot fullejant aquest plàcid assaig, la refrigerant sensació que el món és més jove, anterior almenys al rei Herodes i la gran degollada.— C.A. Jordana.”

Cèsar August Jordana, sentint en l'esperit el poder d'un antic emperador romà modernitzat, va tenir intel·ligència i astúcia per a demostrar que ell és un revisor que no es deixa suggestionar fàcilment com la majoria. Ja em calia témer que ell havia de rebre el meu present com a cosa innocent i ridícula. No hi ha dubte que aquest home té la seva raó en judicar-me des del seu alt punt de vista. Jo sóc el qui més ho reconec. Ara, també em cal manifestar que, així com ens costa molt fer ressaltar la sublimitat d'un escrit, perquè, com ja he dit, tots els escrits no arriben a ésser més que imitacions o paròdies de la creació divina, ja veurem la sort que aconseguim si ens entestem a voler que una obra laborada conscientment, amb tots els nostres goigs i amb totes les nostres penes, i presentada amb tota la nostra responsabilitat personal, tothom la vegi i la judiqui només considerant-la per la part ridícula, que és l'única manera que l'ha vista i l'ha considerada l'alt i extremat revisor. Jo sempre he tingut en compte la representació de les minories, i com més en minoria són les personalitats més se'm signifiquen i em preocupen. Jo em negaria a acceptar un premi d'una institució on un individu del jurat hagués votat contra mi. En el cas del llibre *L'assaig de la vida* (descomptant el comentari d'un fantàstic redactor del periòdic "Clarisme" que, parlant de mi, a causa de divergències particulars d'entre ells, es posà a combatre el crític oficial del diari "L'Opinió" i, amb el pretext de voler defensar-me, no sols va convenir a deixar-me penjat l'escapulari de beneit, sinó que, en una nota de forma incongruent, va obligar-se, també, a haver-se de plànyer que jo fos escriptor equivocadís de lèxic, i antigramatical; llevat d'aquell mal advocat meu, que amb petulant pseudònim empeltat de l'element popular se'm convertí en acusador, en una publicació que havia recollit la meva paraula homenatjant-la (5) mitjançant la signatura de Mercè Rodoreda), C.A. Jordana, davant del món, em representa la més reduïda minoria que s'avança a definir amb exactitud el que és, socialment, la meva persona. Sols és lamentable que ell estés tan de sort responent com jo saludant-lo. No sé si a C.A. Jordana, llegint això, se li haurà arrufat o desarrufat el nas, el seu bon nas especialitzat a esmerçar-lo en les seves "excursions literàries" i que el seu possessor sembla voler fer pressentir que li exerceix a tall de baròmetre espiritual, assenyalant l'efecte de les obres que se li presenten en la seva cursa d'observació a través del temps vers la posteritat del geni; aquest nas que s'arrufa i es desarrufa, de manera que C.A. Jordana dóna lloc a confondre amb el nas, en nom simulat, el membre distintiu del sexe. (Jo també tinc dret a caçar la carrincloneria i l'equivoc!). Espero que no hauré molestat el meu presumpte amic C. A. Jordana. Un home que ha escrit la novel·la *Una mena d'amor* i que ha pretès despullar en públic un pobre

---

litterat com jo, no ha de saber-li gens de greu el que pugui dir-li l'innocent autor d'"el plàcid assaig".

Jo, si em trobés al lloc i en les condicions d'aquest deliberant meu, em permetria l'especial gust de comptar entre les meves amistats, com a viva curiositat arqueològica, un escriptor primitiu que és un infant rerassagat d'època anterior a la gran degollada feta per ordre del rei Herodes, rei llegendari que C. A. Jordana, tot de cop, té el poder de remarcar, ja, com a precursor del pontifex de la crítica moderna (precursor intuïtiu, és clar, i, com a tal, element fracassat). Al capdavant, com que tots dos hem de morir i les nostres ambicions es resumiran posant-nos dins d'una caixa que serà enterrada, podria ésser que temps a venir, per influència d'aquest nostre traductor de Shakespeare, un nou Hamlet o qualsevol enterramorts filòsof, descobrint els nostres cranis i recordant allò que érem i el que volíem ésser, tingués l'avinentesa de fer una ironia més inspirada que totes les bromes atribuïdes a Yorik.

L'exemplar de la meva crònica tramès a C. A. Jordana, després vaig comprar-lo en un mercat de llibres venturers. Suposo que C. A. Jordana va donar *L'assaig de la vida* al paperaire, com a cosa inútil, i que aquell subjecte especulador se'l va vendre per uns quants cèntims que se n'hi oferiren. Això sí, el llibre va tornar a mi sense el full de la dedicatòria; és a dir, mancat de la pàgina on jo havia saludat el col·lega C. A. Jordana avançant-li la meva abraçada. El futur president de la nostra "Agrupació d'Escriptors Catalans" ja va fer bé de no haver guardat la meva obra per a poder tenir ocasió d'incloure-la, al seu dia, a les destinades als milicians defensors de les nostres llibertats. Un home com C. A. Jordana ja sap de sobres que els legionaris que combaten i pateixen a la guerra o als hospitals no necessiten entretenir-se en lectures innocents. Encara que aquestes lectures siguin narracions dictades per esperits abnegats que en la gesta del viure també lluiten i sofreixen en pro de la societat humana. Confio que la responsabilitat del crític no rebutjarà la meva suposició! El crític de qui ara tracto i la seva responsabilitat, m'han esmolat la punxa de cronista per a poder procedir amb C. A. Jordana de la manera més arbitrària. Sobretot, conserveu-vos fort en la vostra opinió, Cèsar! Jo vaig votar la candidatura que us va elegir president de la nostra associació. El meu amor propi ja m'induïa a fer-me càrrec que jo, amb tot i estimar molt els meus consocis, era un escriptor que no havia d'acceptar cap estímul directe de l'entitat, mentre constés en la junta el col·lega que davant del meu examen de consciència volgué tenir el gust de sentir-se emperador absolut del regne dels ideals i de les lletres per a exhibir la seva superioritat en to de gràcia, permetent-se declarar-me babau i fins reptar els juristes que tinguessin la paciència d'escoltar-me i atendre'm. La meva persona associada no ocasionaria que algú arribés a dir ni sols a pensar que se'm feia un favor per deure oficial o per commiseració. Ja em donaria per ben pagat amb el nomenament de soci i meditant que em fóra una gran virtut poder honorar

el qui en la celebració del centenari de la Renaixença Catalana va escriure dient que ell tenia la pretensió d'haver servit la decència i la solta, i d'haver així continuat la decència i la solta pretèrites a benefici de la decència i la solta futures, ni que el manifestant no m'hagués volgut reconèixer cap qualitat.

CXX

Jaume Aiguader i Miró va fer venir el seu secretari Llorenç Ramonet a trobar-me en el meu treball de l'oficina del Cens Electoral, a pregar dispensa de no haver acudit a la nostra festa del Parc de la Ciutadella. Es feia justificar la falta al·legant que li havia calgut intervenir en un acte polític efectuat aquell dia. També encomanà que se li proporcionés, de nou, la meva adreça, perquè se li havia extraviat i volia escriure'm.

Ja érem a l'estiu quan sortia el llibre *Camins de França*. El primer exemplar que en vaig veure fou a l'aparador d'una llibreteria del carrer de Pelai, exposat vora d'un cartell anunciant aquella novetat literària, i que en el seu servei de propaganda deia: "Una autobiografia apassionant, escrita per un dels millors escriptors. La primera obra d'aquest gènere que s'ha publicat a Catalunya". Vaig pensar: o l'administrador, i per tant, també el director, de "Proa" consideren com a edició d'aquesta autobiografia els capítols que se'n van inserir a la "Revista de Catalunya", o ja s'ha tornat a humiliar-me.

Bon punt jo arribava al quiosc dels germans Iborra, Enric em rebia exclamant:

— Au, que Joan Puig i Ferrerter us dedica el llibre a vós!

Jo suposava que l'autor m'havia deixat allí l'exemplar que em destinava, i Enric Iborra va afanyar-se a agafar el volum dels *Camins de França* i me l'obrí en la pàgina on se'm mostrà la dedicatòria, impresa, a nom de Jaume Aiguader i Miró i Plàcid Vidal. Les referències que feia de mi eren les mateixes d'abans, i, en efecte, hi havia el meu nom en la condició avançada a assegurar per Alfons Maseres.

Joan Puig i Ferrerter tornava a dir que jo, en l'esmentada època de la nostra joventut, tenia una confiança en mi mateix com l'autor d'aquell llibre, fins a l'hora present, no havia vista en ningú més. Continuava creient, l'opinant, que era massa confiança, la meva, perquè ella m'havia portat a una reclusió tenaç i dolorosa, amb una manca de pit per a llançar-me a l'aventura, i a una certa por de la vida, de la veritable vida arriscada i forta, que havien encongit el meu caràcter i no havien fet cap bé al meu talent. I també expressava altra vegada que ell, malgrat tot, sempre esperava que un dia la literatura catalana tindria la sorpresa, la joia d'una obra meva tan personal com forta.

Heus aquí que, interiorment, se m'imposava un nou dilema: ¿era que en publicar-se *L'assaig de la vida* ja era imprès aquell full de *Camins de*

França i l'empresa de "Proa" va voler estalviar les despeses de fer-lo nou, ni que a l'autor li calgués esmenar les dades? ¿Potser Joan Puig i Ferrer no recordava les seves afirmacions de la targeta i de la festa del parc, o en prescindia, jutjant-ho solament com a estímul de la nostra relació particular?

La voluntat em va fer passar per damunt de tot i vaig anar a casa d'aquell amic amb intent de donar gràcies. Ell no hi era, i les va rebre la seva muller amb aquesta exclamació d'alegria:

— Ja ho veu, doncs, ara, vostè!... Joan ha volgut sorprendre'l!...

Vaig trobar a la porteria del meu domicili l'exemplar del llibre que em destinà Joan Puig i Ferrer, juntament amb la comanda de dir-me que en venir ell nosaltres havíem sortit, que tornaria per a veure'ns i entaular conversa.

Josep Iglésies m'havia proposat celebrar al "Centre de Lectura", de Reus, una exposició general de les pintures i els dibuixos d'Hortensi Güell, i tingué cura que s'organitzés en ocasió d'haver-se publicat *L'assaig de la vida*. Mentrestant, jo m'afanyava a reclamar a tots els qui tenien obres del susdit artista.

Passaven dies i Jaume Aiguader i Miró no m'escrivia res. Vaig determinar trametre-li una carta. Fou redactada de manera que començava assabentant-lo de l'homenatge pòstum que es volia tributar a Hortensi Güell, reunint-se totes les obres que es pogués per a exposar-les. "Pensem que tu deixaràs aquelles que tens", li deia. "Vindrà un auto a recollir-les a casa meva. Si t'és inconvenient fer-les portar, ja passaré a cercar-les jo mateix. Del que pertany a Barcelona, de tot me n'encarrego jo, i ho faig en memòria de l'Hortensi".

"Llorenç Ramonet va complir el teu encàrrec", continuava. "La veritat, em va saber molt de greu no poder-te veure en la meva festa, tant que penso en tu, amb tant com representes en records de joventut! I trobo estrany, també, que encara no hakis pogut tenir una estona per a parlar-me de l'obra *L'assaig de la vida*. Jo que he passat set anys, dia per dia, consagrant els meus anhels a construir-la! No segueixis el sistema que vas adoptar, deixant-me en silenci, quan et vaig portar l'edició d'*Els singulars anecdòtics*, que contenen la teva silueta! Et devies ressentir de la carta que jo t'havia tramès queixant-me, en certa manera, de la forma d'aquell article teu que, dissortadament, havia d'ocasionar la pública mofa per intriga d'un xicot company teu que no vull anomenar. Digues-me francament tot el que opinis de *L'assaig de la vida* i estaré content de tu!

"Per allà a l'oficina corre la nova que ara serem adaptats tots els empleats temporers. Ja fa uns dos anys i mig que jo ho sóc. Darrera meu van entrar individus de la meva edat, i fins un que ja passa dels seixanta anys, i al cap de poc temps ja van ésser adaptats (per obra dels radicals, com ja saps). Doncs els tals individus, a més a més de tenir la col·locació

assegurada, ja fa un any i escaig, de dos mesos ençà se'ls ha augmentat el sou. A nosaltres, l'ajuntament, si vol, encara ens pot tirar al carrer. I només cobrem cinquanta-set duros escapçats. Jo no guanyo res més que cinquanta-set duros menys cinquanta-cinc cèntims. I amb poca cosa més hem de mantenir-nos. Què podem fer nosaltres?...

“El llibre que ara he publicat, sols per l'honor de poder publicar-lo i per la sort d'haver estat ben acollit pels amics, crec que remarca la història d'un home que ha lluitat sempre en bé de Catalunya, de l'ideal d'humanitat i de la justícia social. Això deixant a part els mereixements dels vivents records de les dues representatives famílies que s'han unificat amb mi. Doncs aquest pobre home que ha escrit *L'assaig de la vida*, amb tot i haver de resignar-se a sofrir diverses necessitats materials, ¿encara ha de comptar-se com a empleat provisional?... ¿No mereix res segur del municipi de Barcelona? Salut, amic Jaume — Plàcid Vidal.”

Heus aquí, poc més o menys, els raonaments que jo exposava, prenent imposar, a Jaume Aiguader i Miró. No em vaig reservar còpia de l'original que li fou tramès. La contesta sí que la puc incloure exacta:

“Estimat amic Plàcid: En Ramonet ja et devia advertir el que em va passar el dia del teu homenatge. Demanat amb urgència a Vilafranca, que represento a les Corts de la República, vaig marxar aviat el matí d'aquell diumenge, i, sense direcció teva, no et vaig poder enviar la meva adhesió.

“Estic llegint la teva obra. No l'he acabada encara, perquè són molt pocs els moments que puc dedicar a l'esplai. Et felicito. L'únic defecte que hi trobo, de segur que no és un defecte, és la sinceritat. Però, amic Plàcid, aquesta sinceritat és excessiva en el teu llibre; narra coses al lector que, sota el punt d'albir artístic no li interessien, potser, i només s'hi aboca per instint de xafarderia.

“No obstant, crec que era aquest el teu propòsit: fer un llibre sincer en allò que es refereix a l'època viscuda. N'has reeixit. Te'n felicito.

“Una advertència. El que et dic no té res a veure amb el que dius de mi. Cap dels teus records no em desplaui que el contis.

“Per cert, que la *nostra* època, ara, com si fos una cosa estructurada, té un reviscolament. El teu llibre, el d'en Puig i Ferrer (eh, que també fa molt bonic?), i, no fa gaires setmanes, vaig lliurar unes notes biogràfiques a En Domènec de Bellmunt per a un llibre pròxim a publicar-se. Per cert que m'hi vaig engrescar i potser les vaig fer en excés extenses. Penso que en tallaré trossos, perquè vol publicar el meu text mateix.

“En aquesta breu biografia també hi surts tu i molts dels personatges del teu *Assaig*. Em sabia greu que la part suprimida t'afectés a tu. Ja ho veuré.

“En el que em dius de l'exposició de l'Hortensi, tot el meu entusiasme i cooperació. Avisa'm per endavant el dia que vindran a buscar les obres i

digues-me quines vols. Tinc una tela i diversos dibuixos. La tela la tinc a Sitges.

“Procuraré fer tot el possible per a afavorir-te en el teu càrrec, encara que ho veig molt difícil, aconseguir gran cosa. Ho procuraré, però.

“Disposa sempre del teu veritable amic Jaume”.

PLÀCID VIDAL

NOTES:

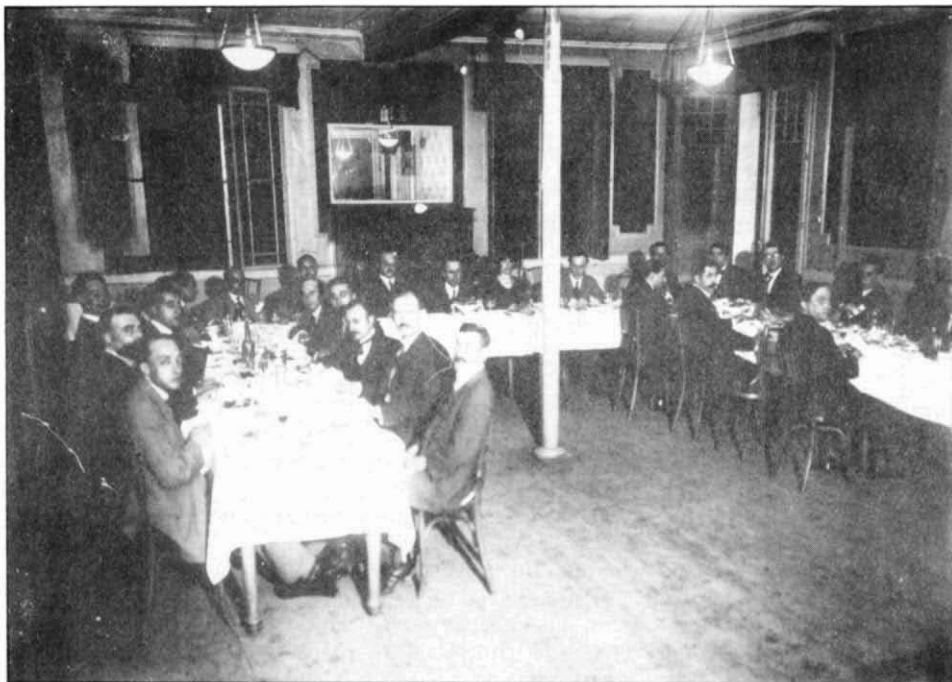
(1) L'edició d'*El Convencionalisme* s'acabava amb una conversa entre P. Vidal i Domènec Guansé que continua aquí.

(2) En una versió mecanografiada moderna hem trobat aquest mot substituït per “falç”; però pensem que és més propi parlar de “fel”.

(3) Es refereix a l'obra *Fornera rossor de pa*, del citat Vinyes.

(4) “...i notant que la meva relacionada procurava esquivar les indiscrecions, la veïna va marxar, apressada, augurant que encara tindria temps per arribar-se a l'hort a collir vegetals per al sopar”. Plàcid Vidal. *La singular amiga* a “La Novel·la d'ara”, Barcelona, 1923, p. 31 (N. de l'A.).

(5) Cal remarcar en l'esmentada conversa com a una mala interpretació la dada que en el llibre *A mig aire del temps* consten les memòries de Narcís Oller (N. de l'A.).

Dinar celebrat amb motiu del casament de Plàcid Vidal, a Reus

Plàcid Vidal a Igualada i Barcelona